

Meșteșuguri și artizani în Imperiul roman. Cu privire specială asupra Daciei și provinciilor învecinate (sec. II – IV d.Hr.)

**Cristina
Alexandrescu**

(București)

Arheologia vieții cotidiene în epoca romană la nordul Dunării cu specială privire asupra textilelor și pielăriei.

În cadrul prezentei contribuții vor fi prezentate o serie de studii de caz asupra reprezentărilor (de obiecte de îmbrăcăminte și încălțăminte, de obiecte de uz cotidian din material organic), asupra descoperirilor de obiecte de îmbrăcăminte și altor artefacte din materiale organice din așezări și inventare funerare precum și asupra uneltelor specifice meșteșugurilor în cauză.

Aceste cercetări sunt parte integrantă a unui proiect de cercetare de lungă durată dedicat aportului studiului materialelor arheologice pentru studiul obiectelor din material textil și din piele în epoca romană în spațiul danubiano-pontic.

Adrian Bejan

(Timișoara)

Meșteșugurile și atelierele meșteșugărești din sec. III - IV d. Hr., factori de continuitate pe teritoriul fostei provincii Dacia

Atelierele meșteșugărești din Dacia postromană, din perioada de după retragerea aureliană (sec. III-IV) reprezintă, prin modul lor de organizare, procesul tehnologic și tipologia pieselor executate, un factor de continuitate a culturii materiale pe teritoriul fostei provincii, făcând trecerea spre viața economică a feudalismului timpuriu și particularizând totodată elementul postroman de tradiție romană de cel alogen pe parcursul mileniului I d. Hr.

Marius Grec

(Arad)

Considerații despre marcarea produselor tegulare în mediul militar

Problema ștampilării materialului tegular militar de construcție a fost neglijată mult timp de cercetători, fiind considerată mai puțin importantă. Atât istoriografia străină, cât și cea românească a avut această atitudine, care în ultimii circa 10 ani a început să fie reconsiderată. Ștampilarea produselor tegulare nu era un «joc» lăsat la voia întâmplării. Deși, despre organizarea

procesului de șampilare, în mediul militar, nu avem foarte multe date, putem emite ipoteze pertinente, atât despre procesul șampilării propriu-zis, cât și despre textul acestor șampile.

Maria Hadiji

(Timișoara)

Prelucrarea pietrelor semiprețioase în Dacia romană

Gemele sunt pietre prețioase și semiprețioase gravate și tăiate, având rol de amulete, sigilii sau pur decorativ.

Produsele atribuite glipticii locale provin din zone intens colonizate: Romula, Sucidava, Orlea, Napoca, Apulum, Micia, Porolissum, iar răspândirea lor este relativă. Totuși, ținându-se seama de poziția limitrofă a centrului de la Porolissum este foarte posibil ca o mare parte din produse să fi ajuns în *Barbaricum*, iar piesele lucrate la Romula au pătruns cu siguranță până pe coasta nordică a Mării Negre, dar și în *Pannonia*.

Iulian Lalescu

(Mehadia)

Un cuptor de redus minereu de fier în așezarea civilă romană târzie de la Mehadia

În apropierea templului, înspre nord a fost identificat un cuptor de reducere a minereului de fier. Cuptorul avea o lungime de 1,10 m de forma ușor ovală, cu o gură de alimentare orientată spre est. În jurul instalației s-a descoperit multă zgură și bucăți din lupă de fier. Descoperirea se datează în secolul IV demonstrând existența unei activități meșteșugărești rurale în mediul civil al centrului militar de la *Praetorium*.

Atalia Ștefănescu

(Timișoara)

Habitatul în provincia Dacia (orașe, târguri, sate și vici militare)

Publicațiile apărute până în prezent apreciază că pentru delimitarea teritoriului unui oraș este necesar să se ia în considerare mai multe elemente: granițele naturale, izvoarele literare, hărțile vechi sau moderne, inscripțiile, descoperirile arheologice (materialul tegular), situația din epoca preromană sau medievală. Teritoriul unui oraș era discontinuu în condiția în care în componența sa nu intrau districtele miniere, terenurile legiunilor, vici militari sau canabele.

Studiul de față se dorește o sinteză a opiniilor formulate până în prezent cu privire la organizarea habitatului în Dacia romană, în special a repartizării teritoriale la nivelul așezărilor urbane. Rațiunea realizării unei asemenea cercetări este legată de faptul că întreaga viață economică a provinciei era organizată în conformitate și în

contextul acestor structuri teritoriale. Clarificarea unei asemenea probleme ar oferi probabil mai multe informații în legătură cu schimburile comerciale din interiorul provinciei sau chiar cu modul în care a fost organizată producția.

Marinela Trăilă

(Timișoara)

Importuri de *terra sigillata* de la Westerndorf la Tibiscum / Jupa. Clădirea I (atelierul de sticlă)

Fragmentele de vase de tip *terra sigillata* de la Tibiscum -clădirea I (atelierul de sticlă) provin din centrul de producție de la Westerndorf, din atelierele meșterilor *Comitalis* - 4 fragmente și *Helenivs* – 6 fragmente. S-a păstrat o șampilă de olar SEVERINF, aparținând olarului SEVERINVS, din cercul lui HELENIVS. Fragmentele au fost descoperite în S I (1978-1980), adâncime 0,50-1,00 m, unde apare un nivel de locuire castaniu deschis, cu urme de lemn ars. Acest nivel este datat în prima jumătate a sec. III p.Chr. De asemenea, au mai fost descoperite fragmente de *terra sigillata* în clădirea I camera 4, 0,90-1,20 m, datare dinastia Severilor / Filip Arabul.

Călin Timoc

(Timișoara)

Prelucrarea osului și cornului în castrele Daciei romane

În epoca romană acest meșteșug al prelucrării osului și cornului, prea puțin organizat a fost considerat în bună măsură apanajul populațiilor barbare, iar domeniul de artefacte: mânere (prăsele de cuțit), podoabe și obiecte de toaletă (ace de păr, ace de cusut, piepteni etc) indică mediul civil ca țintă a producătorilor.

În fortificațiile Daciei romane prezența unor descoperiri de os și corn se face simțită mai ales în cazul pieselor de joc (*latrunculi*): zaruri, jetoane etc. sau pentru garnizoanele formate din arcași, subansamble pentru armele lor (întăritoare de arc, cozi de săgeți, etc.). Descoperirile în castre de materiale din os sau corn în curs de prelucrare, așchii și rebuturi de piese indică prezența unor meșteri militari preocupați de producerea unor obiecte pentru consumul propriu, din aceste materiale ieftine și ușoare.

Simona Vlascici & Bogdan Muscalu

(Timișoara)

Noi descoperiri de opaițe de la Tibiscum

În cadrul săpăturilor din anul 2006 de pe șantierul arheologic de la Tibiscum (sat Jupa, jud. Caraș-Severin) au fost descoperite un

număr de opaițe inedite pentru spațiul fostei provincii romane Dacia.

Locul descoperirii lămpilor este *Tibiscum - vicus, thermae I*, caseta 1/2006, la o adâncime 1,65 m, și constă într-un număr ridicat de fragmente de opaițe, reîntregibile, cu toarta în formă de vultur. Au ieșit la lumină opt astfel de reprezentări de vultur.

Un opaiț are corpul dreptunghiular, fiind realizat din lut, în tipar, cu trei ciocuri ogivale, fiecare arzător este despărțit de bordură prin două cercuri, *ansa* este în formă de vultur, așezat frontal, cu aripile desfăcute în partea de sus, iar capul întors cu ciocul spre stânga. Celelalte șapte piese sunt reprezentate de fragmente de toartă de lut, realizată în tipar, păstrându-se doar *ansa* în formă de vultur, așezat frontal, cu aripile desfăcute în partea de sus, capul întors cu ciocul în partea stângă (patru dintre piese) sau în dreapta (trei exemplare). Piesele au analogii la Romula, Carnuntum, Sisak și în Germania. Datorită stratului de descoperire și pe baza altor piese degajate cu ocazia săpăturii, acest tip de opaițe cu vultur de la Tibiscum se pot data începând cu a doua jumătate a secolului al II-lea p. Chr.

Alexandru Sonoc

(Sibiu)

Morminte cu unelte din Dacia romană și din mediul barbar

Ocupația defuncților este indicată, uneori, de reprezentările de ocupații sau de unelte de pe monumentele funerare sau chiar de uneltele care apar, uneori, în inventarele mormintelor, deși motivația poate fi diferită. Depunerea în morminte a uneltelor, care, evident, constituiau proprietatea personală a meșterului, se explică prin faptul că în Lumea Cealaltă defunctul urma să ducă un mod de viață asemănător celui din Lumea Această și că, în consecință, ele îi erau indispensabile acolo. În Lumea Morților, uneltele nu au decât într-o măsură redusă rolul de a-l identifica aici pe defunct, de a face cunoscut Celorlalți statutul său social, precum, pentru Lumea Această, reprezentările de ocupații și unelte de pe monumentele funerare. De aceea, funcția reprezentativă a uneltelor descoperite în inventarele funerare este mai evidentă doar în cazul mormintelor de femei, legate de practicarea meșteșugurilor casnice și mai cu seamă atunci când ele apar în morminte de copii sau în morminte bogate ori care, prin alte piese de inventar, indică apartenența defuncților la elita socială a comunității respective.

În măsura în care nu este vorba de obiecte aflate în poziție secundară, credem că este posibil ca unele unelte, găsite în contexte funerare, dar nu în stratul funerar, să fi fost folosite în diferite operații desfășurate în legătură cu înmormântarea propriu-zisă (pregătirea terenului pe care urma a fi amenajat mormântul, ascuțirea uneltelor folosite cu acest prilej, prepararea hranei celor care luau parte la amenajarea mormântului). Mai dificil de explicat sunt descoperirile de râșnițe din unele necropole romane provinciale

din Dacia. Folosirea lor profană ni se pare foarte greu de acceptat aici, chiar și pentru pregătirea hranei pentru banchetul funerar sau a ofrandelor necesare ritualurilor comemorative. Ar putea fi luată însă în considerare posibilitatea unei folosiri rituale, legate de simbolismul puterii regeneratoare aflată în semințe, de ideea de generare, distrugere violentă și implacabilă și de renaștere, căci, la fel ca și mojarul și pistilul folosit pentru sfărâmarea grâului în ritualurile misterelor eleusine, râșnița ar putea avea, după părerea noastră, semnificația unui simbol al transformării și distrugerii, respectiv al transformării și al trecerii într-o altă stare. Sub rezerva confirmării acestei ipoteze prin alte descoperiri, din contexte mai clare, fie din provinciile dacice, fie din alte părți ale lumii romane sau chiar din *Barbaricum*, din diferite epoci, presupunem că prezența râșnițelor în necropole în care există morminte de incinerare ar mai putea fi pusă în legătură și cu operațiile de măcinare a resturilor osoase mai mari.

* *

Câteva observații cu privire la sarcofagelor de plumb din Dacia romană

Sicriele din metal (de obicei din plumb), prin costul lor ridicat, au fost mai rare decât sarcofagele din piatră sau cărămidă ori decât cele din lemn, care par a fi fost cele mai frecvente, chiar și atunci când defuncții fuseseră înmormântați în amenajări funerare mai pretențioase.

Despre sicriele din plumb descoperite în Dacia există date mai puține, deoarece unele au fost distruse pentru valorificarea metalului. Aici sarcofage din plumb au fost descoperite la Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Dierna, Drobeta, Romula și Slăveni. Datorită posibilității de a închide ermetic aceste sarcofage și a transporta în bune condiții igienice cadavrul defunctului, credem că sarcofagele din plumb puteau fi folosite și pentru transportul cadavrelor sau, în cazul sicriilor de mici dimensiuni, pentru reînhumarea osemintelor unor persoane decedate departe de locul înmormântării lor definitive; din acest motiv, dar poate și datorită semnificației simbolice a plumbului, merit să conserve pentru veșnicie trupul defunctului, sarcofagele din plumb nu erau depuse direct în groapa mormântului, ci, așa cum o arată și descoperirile de la Dierna, în sarcofage din cărămidă sau din piatră. Din păcate, în Dacia nu s-au păstrat inscripții care să confirme expres o astfel de ultimă călătorie a defuncților înhumați în sarcofage din plumb, deși în Dacia există monumente funerare dedicate unor persoane care au murit în alte provincii, fără a se ști însă sigur dacă osemintele lor au fost sau nu readuse în Dacia și se cunosc chiar și cazuri când cadavrul sau doar relicvele unor persoane decedate în Dacia au fost transportate în vederea înmormântării definitive în alte părți ale

Imperiului roman. Ar fi, aşadar, cu putinţă ca, uneori, sicriile din metal să fi conţinut cadavre aduse de departe, după o lungă călătorie, în vederea înmormântării lor.

Dintre sicriile din plumb descoperite în Dacia, ale căror dimensiuni sunt cunoscute, în cele mai multe par a fi fost înmormântaţi copii, aşa cum o confirmă uneori şi osemintele sau inventarul funerar; o explicaţie ar putea să o reprezinte costul ridicat al sicriilor din plumb pentru adulţi, dar şi anumite credinţe legate de moartea copiilor, din păcate mai greu de surprins. Oricum, inventarele funerare păstrate arată că defuncţii înhumaţi în astfel de sarcofage aparţineau unor categorii cu o foarte bună situaţie materială. Sarcofagele din plumb descoperite în Dacia au fost datate în sec. II-III, datorită faptului că foarte rar există posibilităţi de datare mai exactă, pe baza inventarelor funerare. Tot fără datare sigură sunt şi sicriile din plumb descoperite în Moesia Superior şi Pannonia, în schimb din Moesia Inferior provine unul datat în prima jumătate a sec. IV, pe când cele din Dalmatia, de la Salona, sunt creştine şi se datează în sec. V-VI. În Imperiul roman, răspândirea sicriilor din plumb este legată de elementele siriene, care le întrebuiţau curent, cu deosebirea că, faţă de cele din provinciile danubiene şi din Dacia, care sunt realizate din simple plăci de plumb îndoite, sarcofagele din plumb descoperite în Siria, Fenicia şi Palaestina, datate în sec. III-IV, sunt foarte bogat ornamentate. Sicriile din plumb descoperite în Dacia au fost puse în legătură cu mediile frecventate de negustori sau de trupele orientale, dar credem că ar trebui avută în vedere şi posibilitatea ca printre defuncţii înmormântaţi în sarcofage din plumb să se afle şi unii de origine celtică, romanizaţi, care au adoptat această tradiţie funerară de origine orientală; sarcofagele de la Dierna credem că este posibil să aparţină, de fapt, perioadei de după retragerea trupelor şi autorităţilor romane din Dacia, când această localitate a continuat, datorită poziţiei sale strategice, să facă parte din Imperiul roman, încât în vremea lui Diocletianus aici a fost construită o fortificaţie cu un rol important în apărarea provinciei Dacia Ripensis. Contemporan cu aceste sarcofage din plumb de la Dierna sau puţin anterior ar putea fi şi sarcofagul din plumb descoperit la Drobeta, în care au fost găsite monede din aur din sec. III. De aceea, admitem că unele dintre sarcofagele din plumb descoperite în Dacia ar putea fi datate, totuşi, încă în vremea stăpânirii romane, respectiv în sec. III.

Ovidiu Țentea

(Bucureşti)

Depozite de amfore sau instalații militare?

Această lucrare ia în discuție câteva indicii arheologice a așa numitului depozit de amfore de la Barboși.

În timpul campaniei din 2004 a unui important număr de amfore suple – ușoare, definite de D. B. Šelov și S. Yu. Vnukov

(variantele descoperite aici reprezentând tipul B, C). Judecând după *tituli picti* și rămășițele descoperite în interiorul amforelor considerăm că ele erau utilizate la transportul vinului. Aceste amfore sunt larg răspândite pe țărmul vestic și nordic al Mării Negre, iar în spațiul Mării Mediterane apar foarte rar între descoperirile arheologice.

Adrian Maniu

(Timișoara)

Activitatea meșteșugărească desfășurată în cadrul *villae-rusticae* din Dacia romană

Această lucrare ia în discuție câteva indicii arheologice a așa numitului depozit de amfore de la Barboși.

În timpul campaniei din 2004 a unui important număr de amfore suple – ușoare, definite de D.B. Šelov și S.Yu. Vnukov (variantele descoperite aici reprezentând tipul B, C). Judecând după *tituli picti* și rămășițele descoperite în interiorul amforelor considerăm că ele erau utilizate la transportul vinului. Aceste amfore sunt larg răspândite pe țărmul vestic și nordic al Mării Negre, iar în spațiul Mării Mediterane apar foarte rar între descoperirile arheologice.

Florian Popescu

(București)

Despre originea negustorilor din provincia Dacia pe baza analizei surselor epigrafice. Stadiul problemei

În comunicarea de față voi face o trecere în revistă a originii negustorilor care apar pe diverse inscripții, descoperite pe teritoriul provinciei Dacia și modul în care o origine sau alta ar fi putut influența, într-o direcție sau alta, schimburile comerciale. Fără a dori să fiu neapărat original, cred că o redeschidere a dosarului epigrafic al acestei probleme ar putea permite noi evaluări și noii direcții de investigație. În primul rând mă gândesc la compararea rezultatelor acestui demers cu rezultatele demersurilor arheologice și numismatice, precum și inserarea acestei probleme în discuția mai largă extrem de la modă, datorită contextului geo-politic actual, a așa-numitei integrări economice a acestui spațiu într-o piață comună ce se întindea pe trei continente. O astfel de abordare, repet fără pretenția de a duce în discuție lucruri inedite, ar putea fi extrem de fecundă ca bază de discuții asupra unuia dintre cele mai importante aspecte din viața unei societăți pre-moderne, cine erau cei care se ocupau de schimburile comerciale și cum ar fi putut ei să influențeze politica generală a unui stat de dimensiunile celui roman.